

СЕКЦІЯ 5

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ-СПЕЦПРИЗНАЧЕНЦІВ

SPECIFICS OF PSYCHOLOGICAL RESOURCEFULNESS IN OFFICERS OF SPECIAL POLICE UNITS

У статті представлено теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних праць щодо проблеми психологічних ресурсів особистості. Проаналізовано зміст феномену ресурсів та різних їх виявів у складних професійних ситуаціях. Психологічні ресурси розглядаються вченими як активна життєва позиція людини, як уміння протистояти викликам долі та здатність досягати поставлених цілей. Аналіз наукових джерел свідчить, що для сучасних працівників поліції ресурсний складник особистості є стратегічною рисою під час виконання службових обов'язків. Науковці сходяться на думці, що розвинута ресурсність (як одна з необхідних якостей поліцейських-спецпризначенців) є запорукою їх успішності в професії та гарантією подолання критичних ситуацій під час проведення поліцейських операцій.

Наведено результати емпіричного дослідження психологічної ресурсності у поліцейських спеціальних підрозділів поліції, діяльність яких характеризується небезпечністю, ризикованістю та непередбачуваністю. У дослідженні взяли участь 75 поліцейських-спецпризначенців. Із застосуванням кластерного аналізу за принципом «ближніх сусідів» вибірка була розподілена на три групи (із низьким (перша група), середнім (друга група) та високим (третья група) рівнями психологічної ресурсності). Перша група налічувала 16 респондентів, друга – 36, третя – 13. Для досягнення поставленої мети дослідження використано «Опитувальник психологічної ресурсності особистості» О. Штепи. Установлено, що для першої групи з низьким рівнем психологічної ресурсності властиве використання творчих здібностей у професії, однак доволі занижені показники особистісної самореалізації у професії. Поліцейські-спецпризначенці із середнім рівнем психологічної ресурсності можуть реалізувати себе в професії, однак відчують певні труднощі стосовно доречності використовувати власних ресурсів у будь-якій невизначеній ситуації. Представникам третьої групи (з високим рівнем психологічної ресурсності) характерне вміння використовувати та оновлювати власні ресурси під час виконання професійних завдань, що значно полегшує їм життя та знімає напруження в стресових ситуаціях.

Ключові слова: особистість, поліцейські-спецпризначенці, поліція, професійна

діяльність, психологічні ресурси, ресурсність.

The article presents a theoretical analysis of domestic and foreign works on the problem of psychological resourcefulness of the personality. The content of the phenomenon of resources and their various manifestations in complex professional situations is analyzed. Psychological resources are considered by scientists as an active human life position, as the ability to withstand the challenges of fate and the ability to achieve goals. An analysis of scientific sources shows that for modern police officers, the resource component of the personality is a strategic feature in the performance of official duties. Scholars agree that the developed resourcefulness as one of the necessary qualities of officers of special police units is the key to their success in the profession and a guarantee of coping of critical situations during police operations. The results of empirical research on the specifics of psychological resourcefulness in police special police units, whose activities are characterized by danger, risk and unpredictability, are presented. The study involved 75 special force police officers. Using cluster analysis on the principle of "close neighbors", the sample was divided into three groups, namely, with low (first group), medium (second group) and high (third group) levels of psychological resourcefulness. The first group consisted of 16 respondents, the second group – 36 subjects, the third group consisted of 13 special force police officers.

To achieve the goal of the study was used "Questionnaire of psychological resourcefulness of personality" by O. Shepa. It is established that the first group with a low level of psychological resourcefulness is characterized by the use of creative abilities in the profession, but the indicators of personal self-realization in the profession are quite low. Special force police officers with an average level of psychological resourcefulness can realize themselves in the profession, but experience some difficulties in the appropriateness of using their own resources in any uncertain situation. Representatives of the third group with a high level of psychological resourcefulness are characterized by the ability to use and update their own resources while performing professional tasks, which significantly facilitates their lives and relieves stress in stressful situations.

Key words: personality, special force police officers, police, professional activity, psychological resources, resourcefulness.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.30>

Бойчук С.С.

аспірант

Харківський національний університет
внутрішніх справ

Добробут суспільства залежить від багатьох факторів, одним із яких є високий рівень професіоналізму правоохоронних органів, які захищають права та свободи своїх громадян.

Успішність виконуваної роботи поліцейськими залежить від того, наскільки вони є вправними у своїй професії та якими рисами наділені. Сьогодні когорту сучасних науковців (О. Штепа,

О. Поліщук, Г. Павленко, С. Кузікова, Г. Іваннікова, Н. Каргіна, І. Ващенко, Б. Іваненко та ін.) хвилює питання ресурсів особистості, які сприяють розвитку психологічного благополуччя людини та розкривають специфіку задоволеності своїм життям. Працівникам правоохоронних структур у своєму професійному середовищі для виконання своїх службових обов'язків майже щодня доводиться мати справу з багатьма факторами, які негативно впливають на стан ресурсної бази. Професійна діяльність правоохоронців вимагає від працівників поліції виконання різноманітних завдань (від оперативних до бюрократичних та адміністративних, які сприймаються ними як одні з найбільш напружених та тривожних). До того ж тривога, пов'язана з роботою, яка трапляється серед поліцейських, також може бути джерелом зниження рівня задоволеності роботою та життям загалом. Можемо припустити, що психологічні ресурси є суттєвими характеристиками особистості, необхідними для врегулювання психологічного стану поліцейських, відсутність або недостатній рівень розвитку яких сприяє підвищенню ризику емоційного вигорання та виснаження на роботі. Окреслені питання й актуалізували вибір цієї теми дослідження.

У науковій психологічній літературі доволі часто трапляється таке поняття, як «психологічні ресурси».

Так, Ф. Майленова тлумачить ресурс особистості як певний стан, за якого людина має найбільше свободи та право самостійно обирати. До таких станів авторка зараховує почуття радості, впевненості у собі, ціннісну сферу (внутрішній стан) та міжособистісні стосунки, комунікацію, захоплення, інтереси, подорожі (середовищний стан). Науковиця вважає, що ресурсом може бути все те, що приносить людині найбільше задоволення та відчуття щастя [5, с. 16].

Психологічні ресурси особистості О. Штепа розглядає як індивідуальні екзистенційні можливості людини, що виявляються в її прагненні до самовизначення [9].

Досить часто дослідники під ресурсами розуміють щось на кшталт «запасів, джерел», тобто чого-небудь такого, що дозволяє швидко та ефективно протистояти життєвим кризам та можливим критичним ситуаціям. На думку Л. Ключкової, особистісними ресурсами можна вважати якості людини, які вона вважає своїми сильними сторонами особистості. Авторка підкреслює, що ресурс – це завжди активна життєва позиція, котра дозволяє досягати бажаних результатів та слідувати досягненню своєї мети [3, с. 170].

Є. Сергієнко здійснено низку експериментальних досліджень щодо саморегуляції поведінки, котрі методологічно ґрунтувалися на

моделі сили ресурсів, а також виведено емпіричні аргументи щодо особливостей індивідуальної ресурсності контролю поведінки [6].

Попри те, що термін «особистісні ресурси» став популярним і активно використовується в психологічних дослідженнях, підходи до його визначення, класифікації, розуміння структури і функцій вкрай неоднорідні. Так, В. Толочек виокремлює ресурси позасуб'єктні (умови середовища), інтерсуб'єктні (процеси взаємодії людей) та інтрасуб'єктні (індивідуальні особливості суб'єкта) [8, с. 116].

Т. Титаренко зазначає, що незадовільний стан психічного здоров'я у людини провокує у неї постійне відчуття пригніченості, заважає радіти життю та бути ресурсною особистістю, що якісно зменшує рівень благополуччя [7, с. 37].

В окресленому напрямі цікавими є роботи Н. Каргіної, котра інтерпретує психологічне благополуччя особистості як систему взаємонеобхідних рис особистості, як-от здатність до самореалізації, самостійність у прийнятті рішень, ініціативність та наполегливість у професійній діяльності, схильність до ризику та віра у власні сили [2].

Ефективне використання психологічних ресурсів є надзвичайно важливим для управління стресом на роботі. Стратегії подолання в різних складних обставинах дозволяють зменшити стрес у професійній діяльності. В іншому разі нездатність упоратися зі стресом на роботі призведе до емоційних і психічних розладів, захворювання та соціальної ізоляції. Ресурсна поведінка функціонує як навички виживання під час розв'язання різних життєвих проблем, як уважає С. Сіпон зі співавторами [15]. Отже, вищезазначене дозволяє стверджувати, що ресурсна поведінка є важливим елементом життєвого функціонування та розвитку особистості працівника поліції. Однак Дж. Андерсен зі співавторами зазначають, що не всі поліцейські реагують однаково на критичні ситуації, що залежить від того, наскільки життєздатною є людина [10, с. 2].

Звідси виникає необхідність установити, які риси та якості забезпечують успішний захист правопорядку сучасними поліцейськими. Так, згідно з даними дослідження Дж. Сальгадо, добросовісність є найважливішою рисою особистості, яка передбачає ефективність роботи [13, с. 277]. Це пояснюється тим, що сумлінні поліцейські виявляють обережність та організованість під час виконання ними службових обов'язків. Вони є високомотивованими і, відповідно, більш продуктивними, оскільки наполегливо працюють для досягнення своїх цілей, дотримуючись правил роботи. Зміст іншої важливої характеристики відбивається в тому, що вони легко адаптуються і впорюються

з будь-якими труднощами, які можуть виникнути під час перебування на службі, оскільки вони можуть успішно розв'язувати проблеми.

Колектив авторів на чолі з К. Берк визначають також добросовісність та внутрішній локус контролю як важливі риси особистості поліцейського, пов'язані зі здатністю впорюватися, керувати стресом, що дозволяє мати кращі результати роботи [11, с. 180].

Крім того, добросовісність є вагомим предиктором здатності до запобігання контрпродуктивних станів та поведінки, як-от вигорання, прогули на роботі. Це підтверджує, що добросовісність поєднується зі спроможністю поліцейських застосовувати ефективні стратегії подолання, щоб уникнути стресу та інших негативних наслідків робочого навантаження [12, с. 692]. Крім того, добросовісність пов'язана з успіхом та підвищенням по службі, а також із вищими зарплатами [14, с. 141]. З іншого боку, поліцейські з низьким балом добросовісності виявляють ознаки необережної та безвідповідальної поведінки.

Мета статті полягає в емпіричному дослідженні психологічної ресурсності у поліцейських-спецпризначенців. Завдання дослідження: 1. Проаналізувати теоретичні аспекти поняття ресурсу у царині психології. 2. Виявити специфіку психологічної ресурсності у поліцейських-спецпризначенців із різним її рівнем.

В. Вассерман, В. Абабков та К. Тріфонова активно досліджували питання потенціальних здібностей особистості успішно впорюватися зі стресом у небезпечній діяльності. Учені наголошують, що особистісний потенціал людини розкривається через процеси самодетермінації, котрі визначаються як система індивідуально-особистісних, інтелектуальних та вольових ресурсів [1].

Ученими описано безліч можливих копінг-стратегій, із яких особистість кожного разу формує власний комплекс поведінкових реакцій у відповідь на конкретні умови стресу. Ю. Корнеєва вважає, що ще в дитинстві розпочинається процес засвоєння копінг-стратегій, які слугують для захисту особистості у критичних ситуаціях. Авторка наголошує, що служба в поліції є професією максимального рівня екстремальності та небезпечності, тому має свою унікальну специфіку та особливості, що потребує більш детального вивчення та уточнення. Дослідниця впевнена, що робота поліцейських є специфічною формою життєдіяльності людини, тому для кожного поліцейського важливо сформулювати нові копінг-стратегії поведінки, котрі будуть допомагати їм впорюватися зі стресом на роботі [4, с. 238].

Відповідно до мети дослідження нами здійснено емпіричне вивчення психологічної ресурсності в різних кластерних групах поліцей-

ських-спецпризначенців. У дослідженні взяли участь 75 поліцейських-спецпризначенців, які із застосуванням кластерного аналізу за принципом «ближніх сусідів» були розподілені на три групи з низьким (перша група), середнім (друга група) та високим (третя група) рівнями психологічної ресурсності. Перша група налічувала 16 осіб, друга – 36, третя – 13.

У дослідженні використано «Опитувальник психологічної ресурсності особистості (О. Штепа), який налічує 67 питань, котрі розподілені за такими шкалами, як: 1) творчість; 2) уміння оновлювати власні ресурси; 3) любов; 4) робота над собою; 5) допомога іншим; 6) знання власних ресурсів; 7) успіх; 8) доброта до людей; 9) упевненість у собі; 10) прагнення до мудрості; 11) самореалізація у професії; 12) віра у добро; 13) відповідальність; 14) уміння використовувати власні ресурси [9]. Для математико-статистичної обробки було використано t-критерій Стьюдента для незалежних груп. Показники психологічної ресурсності у різних кластерних групах поліцейських-спецпризначенців надано в таблиці 1.

За шкалою «Упевненість у собі» показник у першій групі склав 7.25 ± 0.25 , у другій – 5.44 ± 1.19 , у третій – 5.66 ± 0.61 . Вірогідні відмінності між групами за цією шкалою встановлені не були. Отже, представникам всіх трьох груп поліцейських рівною мірою притаманна впевненість у собі та спроможність організувати власне життя.

За шкалою «Доброта до людей» показник у першій групі склав 7.25 ± 0.25 , у другій – 5.72 ± 0.33 , у третій – 5.66 ± 0.66 . Установлено більш високий показник у першій групі, ніж у другій та третій. Це свідчить про те, що поліцейські першої групи характеризуються більш вираженою відкритістю до взаємин, більшою здатністю до співстраждання, підтримки інших людей у складних ситуаціях, ніж друга та третя групи.

За шкалою «Допомога іншим» у першій групі показник становив 6.5 ± 0.42 , у другій – 6.11 ± 0.26 , а у третій – 5.66 ± 0.55 . Значущі відмінності за шкалою «Допомога іншим» не встановлені. Таким чином, усі досліджувані не виявляють відмінностей щодо здатності надихати, підтримувати інших, співпрацювати та надавати впевненості у собі.

За шкалою «Успіх» у першій групі показник становив 5.87 ± 0.51 , у другій – 6.22 ± 0.15 , у третій – 5.83 ± 0.47 . За шкалою «Любов» показник у першій групі становить 6.37 ± 0.37 , у другій – 6.77 ± 0.40 , у третій – 5.66 ± 0.47 . Значущі відмінності за цими шкалами не встановлені. Тобто у представників усіх трьох груп однаково виражена здатність сприяти повному саморозкриттю та любові.

За шкалою «Творчість» у першій групі показник становить 6.75 ± 0.37 , у другій – 5.16 ± 0.26 , у третій – 5.66 ± 0.42 . Показник першої групи за

Показники психологічної ресурсності у різних кластерних групах поліцейських-спецпризначенців (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	3 група	t 1-2	t 2-3	t 1-3
Упевненість у собі	5.25±0.49	5.44±1.19	5.66±0.61	0.15	0.16	0.52
Доброта до людей	7.25±0,25	5.72±0.33	5.66±0.66	3.69*	0.08	2.24*
Допомога іншим	6.5±0.42	6.11±0.26	5.66±0.55	0.78	0.73	1.20
Успіх	5.87±0.51	6.22±0.15	5.83±0.47	0.64	0.78	0.06
Любов	6.37±0.37	6.77±0.40	5.66±0.47	0.72	1.78	1.18
Творчість	6.75±0.37	5.16±0.26	5.66±0.42	3.56*	1.01	1.96
Віра у добро	6.37±0.38	5.16±0.26	5.16±0.30	2.67*	0.00	2.51*
Прагнення до мудрості	6.37±0.32	5.66±0.29	6.50±0.43	1.64	1.62	0.23
Робота над собою	6.37±0.46	6.55±0.34	6.00±0.63	0.31	0.77	0.47
Самореалізація у професії	5.37±0.32	6.77±0.40	7.33±0.33	2.73*	1.08	4.26*
Відповідальність	5.37±0.32	5.55±0.32	5.16±0.40	0.38	0.76	0.42
Знання власних психологічних ресурсів	7.62±0.37	6.77±0.40	7.33±0.33	1.56	1.08	0.59
Уміння оновлювати власні ресурси	6.37±0.37	5.55±0.32	6.83±0.30	1.66	2.86*	0.94
Уміння використовувати власні ресурси	7.12±0.23	6.22±0.27	7.16±0.31	2.55*	2.28*	0.09

Примітка: * – рівень значущості $\leq 0,05$

шкалою «Творчість» (порівняно з другою групою) є більшим. Значущих відмінностей між першою та третьою групами, а також другою та третьою визначено не було. Отже, представники першої групи поліцейських, на відміну від другої групи, мають більшу схильність до відмови від стереотипів, більш виражене бажання чинити по-своєму в ситуаціях, які потребують адаптації.

За шкалою «Віра у добро» у першій групі показник склав 6.37 ± 0.38 , у другій – 5.16 ± 0.26 , у третій – 5.16 ± 0.30). Установлено більш високий показник у першій групі (порівняно з другою та третьою). Таким чином, досліджувані першої групи відрізняються більшою впевненістю в існуванні справедливості та більш схильні вважати справедливість сутнісною характеристикою своєї особистості.

За шкалою «Прагнення до мудрості» у першій групі показник дорівнює 6.37 ± 0.32 , у другій – 5.66 ± 0.29 , а у третій – 6.5 ± 0.43 . Вірогідних відмінностей між групами за цією шкалою встановлено не було. Отож, усім досліджуваним рівною мірою притаманним є прагнення до знань, бажання бути більш освіченими, щоб побудувати своє бачення світу

За шкалою «Робота над собою» показник у першій групі склав 6.37 ± 0.46 , у другій – 6.55 ± 0.34 , у третій – 6.00 ± 0.63 . Вірогідні відмінності між групами визначені не були. Отже, представники трьох груп не відрізняються здатністю працювати над собою та розвиватись у різних сферах життя.

За шкалою «Самореалізація у професії» у першій групі показник дорівнював 5.37 ± 0.32 ,

у другій – 6.77 ± 0.40 , у третій – 7.33 ± 0.33 . Математико-статистичний аналіз виявив вірогідно більш високий показник у другій та третій групі порівняно з першою ($t = 2.73$, $p \leq 0,05$ та $t = 4.26$, $p \leq 0,05$ відповідно). Таким чином, у першій групі бажання самореалізації у професії та стремління бути корисним суспільству та реалізовуватись загалом є більш низькою, ніж у другій та третій.

За шкалою «Відповідальність» показники такі: перша група – 5.37 ± 0.32 , друга – 5.55 ± 0.32 , третя – 5.16 ± 0.40 . Отже, представники всіх трьох груп поліцейських-спецпризначенців не відрізняються за ступенем вираженості відчуття відповідальності чи здатність співвідносити, розраховувати вимоги життя і власні можливості.

За шкалою «Знання власних психологічних ресурсів» визначено такі показники: у першій групі – 7.62 ± 0.37 , у другій – 6.77 ± 0.40 , у третій – 7.33 ± 0.33 . Вірогідні відмінності між групами за цією шкалою встановлені не були. Таким чином, досліджувані не виявляють відмінностей щодо здатності до ідентифікування людиною певних власних здатностей саме як ресурсів (тобто духовних можливостей), їх самоаналізу і здатності актуалізувати.

За шкалою «Вміння оновлювати власні ресурси» показник першої кластерної групи дорівнює 6.37 ± 0.37 , другої – 5.55 ± 0.32 , третьої – 6.83 ± 0.30 . Установлено вірогідно більш високий показник у третій групі порівняно з другою ($t = 2.86$, $p \leq 0,05$). Показники першої та третьої, а також першої та другої груп за шкалою «Вміння оновлювати власні ресурси»

під час порівняння не виявили вірогідних відмінностей. Отже, респонденти третьої групи, на відміну від другої, характеризуються більш вираженою здатністю як до поповнення ресурсів, так і до їх оновлення.

За шкалою «Вміння використовувати власні ресурси» показники такі: перша група – 7.12 ± 0.23 , друга – 6.22 ± 0.27 , третя – 7.16 ± 0.31). У другій групі показник виявився вірогідно більш низьким, ніж у третій та першій ($t = 2.55$, $p \leq 0,05$ та $t = 2.28$, $p \leq 0,05$ відповідно). Таким чином, досліджуванам другої групи є менш притаманним уміння витратити, докладати і вкладати ресурси для успішної життєдіяльності.

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили зробити низку висновків. Досліджувані поліцейські-спецпризначенці першої групи (порівняно з другою та третьою) відрізняються більш вираженою відкритістю до взаємин, більшою здатністю до співстраждання, підтримки інших людей у складних ситуаціях, більшою впевненістю в існуванні справедливості, є більш схильними вважати справедливість сутнісною характеристикою своєї особистості, але мають менш виражене бажання самореалізації у професії та прагнення бути корисним у суспільстві, а також реалізовуватись загалом. Представники першої групи, на відміну від другої, мають більшу схильність до відмови від стереотипів, більш виражене бажання чинити по-своєму у ситуаціях, які потребують адаптації. Досліджуванам другої групи є менш притаманним уміння витратити, докладати і вкладати ресурси для успішної життєдіяльності, ніж у третій та першій. Респонденти третьої групи, на відміну від другої, характеризуються більш вираженою здатністю як до поповнення ресурсів, так і до їх оновлення. Представники першої та другої груп, на відміну від третьої, відрізняються вірогідно вищою нервово-психічною стійкістю, більшою толерантністю до стресу, більшою адекватністю сприйняття умов діяльності та своїх можливостей, більш вираженим відчуттям власної значущості для оточення та більш значним досвідом соціального спілкування. Досліджувані третьої групи (порівняно з першою та другою) характеризуються більш вираженою здатністю до саморозвитку загалом та готовністю до розвитку тих здібностей, які дозволяють вирішувати життєві завдання у постійно змінюваних умовах.

Феномен ресурсності поліцейських спеціальних підрозділів поліції потребує більш ґрунтовного вивчення в контексті життєздатності

особистості, що окреслює подальші перспективи наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вассерман Л.И., Абабков В.А., Трифонова Е.А. Совладание со стрессом. Теория и психодиагностика. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 192 с.
2. Каргіна Н.В. Теоретичні аспекти психологічного благополуччя в екзистенційному розумінні. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 127–138.
3. Ключкова Л.И. Реализация идей ресурсного подхода в развитии воспитания школьников: к вопросу о системе понятий. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 3. С. 168–174.
4. Корнева Ю.Ю. Влияния личностно-средовых ресурсов на профессиональную деятельность сотрудников МВД России. *Вестник Московского университета МВД России*. 2016. № 8. С. 235–242.
5. Майленова Ф. Выбор и ответственность в психологическом консультировании. Москва : «КСП+», 2002. 416 с.
6. Сергиенко Е.А. Контроль поведения как основа саморегуляции. *Южно-российский журнал социальных наук*. 2018. Т. 19, № 4. С. 130–146.
7. Титаренко Т.М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травмизації: монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
8. Толочек В.А. Социальная успешность человека: внесубъектные и интерсубъектные ресурсы. *Известия Саратовского университета. Серия «Акмеология образования. Психология развития»*. 2015. Т. 4, Вып. 2. С. 115–123.
9. Штепа О.С. Психологічна ресурсність у структурі суб'єктності особистості *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 27. С. 661–675.
10. Andersen J.P., Papazoglou K., Nyman M., Koskelainen M., Gustafsberg H. Fostering Resilience Among the Police. *Journal of Law Enforcement*. 2005. № 5 (1). P. 1–14.
11. Burke K.J., Shakespeare-Finch J., Paton D., Ryan M. Characterizing the Resilient Officer: Individual Attributes at Point of entry to Policing. *Traumatology*. 2006. № 12 (3). P. 178–188.
12. Detrick P., Chibnall J.T., Luebbert M.C. The Revised Neo Personality Inventory as Predictor of Police Academy Performance. *Criminal Justice and Behavior*. 2004. № 31 (6). P. 676–694.
13. Salgado J.F. Big Five Personality Dimensions and Job Performance in Army and Civil Occupations: A European Perspective. *Human Performance*. 1998. № 11 (2/3). P. 271–288.
14. Sanders B.A. Using Personality Traits to Predict Police Officer Performance. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. 2008. № 31 (1). P. 129–147.
15. Sipon S., Nasrah S.K., Nazli N., Abdullah S., Othman K. Stress and religious coping among flood victims. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 140. P. 605–608.